

Олеся Дзира,

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу зарубіжної україніки,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62 , Київ, 01033, Україна

e-mail: dzyraolesya@gmail.com,

тел.: +38(098)999-17-46

«Свідомий учитель стається мотором
кипучого життя загалу»

(Дмитро Прокоп, учитель у Канаді)

**ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ УЧИТЕЛІВ
У РОЗВІЙ УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ
У ШКОЛАХ ДІАСПОРИ КАНАДИ 1918–1939 рр.**

У статті висвітлюється історія становлення та розвитку української шкільної освіти в діаспорі Канади у період між двома світовими війнами. Доведено важливість запровадження українознавчих студій до освітнього процесу для національно-патріотичного виховання підростаючого покоління. Показано рівень громадської активності та ініціативності українців у будівництві власних шкіл в еміграції, шляхи організації діяльності навчально-виховних установ, здобутки цих закладів у сфері освіти. Також описано роботу українських учителів у канадських державних школах. Означено завдання, які ставили перед собою вчителі, що переважно мали на меті збереження української мови, історії, культури та традицій у діаспорі.

Ключові слова: освіта, діаспора Канади, рідні школи, державні школи, українські вчителі.

Одним із шляхів популяризації українознавчих студій у Канаді було їх викладання в школах. Організація середньої освіти за кордоном, роль української спільноти в цьому процесі, яка доклала значних зусиль задля становлення українських освітніх закладів, є актуальними питаннями в сучасній історичній науці.

Проблемам розвитку української освіти в Канаді присвячено низку наукових доробків, переважна більшість з яких не відривається від контексту загальної історії, опису суспільного життя українців Канади. Такими є численні напрацювання вченого діаспори М. Марунчака, в яких наявні підрозділи з описом формування системи шкільництва в Канаді, де показано також налагоджену діяльність громадських активістів для

координації зусиль учителів [14; 15]. Рівень початкової та середньої освіти в міжвоєнні часи в Канаді стисло висвітлено у статті О. Ковальчук [12]. Становище шкіл при товаристві «Український робітничо-фермерський дім» розкрито у статті М. Скрипника [25]. Національна освіта у Канаді на кін. XIX–XX ст. досліджена І. Руснаком [23]. Історик використав потужну історіографічну базу для свого дослідження, що дещо поступається джерельній. Деякі джерела використовуються автором опосередковано, через залучення праць діаспорних дослідників. Питанню вивчення емігрантами української мови у Західній діаспорі у XX–XXI ст. приурочено монографію С. Романюк, у одному із розділів якої лаконічно описано роботу рідних шкіл українців у Канаді. Особливу увагу дослідниця приділяє аналізу якості підручників з української мови [22].

Мета статті – довести вагому роль вчителів-українців Канади у збереженні національної ідентичності діаспори шляхом виховання учнів. Згідно з метою сформульовано завдання: проаналізувати умови праці вчителів і становище української шкільної освіти в Канаді у міжвоєнний період; описати роботу педагогів, спрямовану на розвиток українознавчих студій та на консолідацію іммігрантів.

Станом на 1921 р. українці були однією з найбезграмотніших національностей у Канаді (близько 40 % безграмотних, починаючи з десятирічного віку). Найосвіченішими були норвежці (1, 4 % неписьменних) [31, р. 170]. Така статистика ставила перед громадськими активістами української діаспори вимоги посиленої роботи на освітній ниві.

У Канаді діяв принцип загальнодоступності навчання в державних школах і, залежно від заробітків, у приватних школах. Ще 1840 р. було запроваджено загальну систему початкової освіти тривалістю 12 років (1–4 класи – початковий рівень, 5–8 класи – основний, 9–12 – вищий). Навчання в канадських державних школах передбачало можливість вивчати шкільні предмети на вибір. Для бідних учнів діяла безкоштовна видача посібників, талановитим дітям призначалися субсидії [3, с. 25, 41, 54, 56]. Згідно зі змінами у законодавстві, що вступали в силу з 1 червня 1922 р., діти мали навчатись у школі не до 14 років, як це було раніше, а до 15. «Однак ж рада тростів може дитину від школи увільнити, коли дитина має 13 літ і скінчила п'яту класу» [16, с. 1].

Після скасування двомовної системи навчання в Канаді у 1916 р. (в Саскачевані у 1919 р.), що було зумовлене асиміляційною політикою канадського уряду щодо іммігрантів, почався новий етап в освіті

української молоді. Його визначальною особливістю стало формування приватних шкіл. Діти вивчали там українську мову, літературу, географію, культурні традиції землі своїх батьків. Досить часто уроки в рідних школах призначалися на вечірні години та суботи, хоча такий графік роботи був доволі незручним і складним для нормального засвоєння матеріалу учнями. Уроки відбувалися у залах читалень, народних домів або парафій, що не мали всіх зручностей, необхідних для навчального процесу. Часто за наявності недостатньої кількості дітей батьки не були спроможними утримувати школи, зокрема оплачувати роботу вчителя. Також бракувало кваліфікованих кадрів [14, с. 120–121]. Так, зі спогадів вчителя з 25-літнім стажем Д. Прокопа випливає, що після завершення Першої світової війни багато українських шкіл були відкритими лише під час літніх канікул, коли можна було взяти за вчителів студентів університетів, котрі були зацікавлені у підробітку. Студенти отримували тимчасовий дозвіл на викладацьку роботу у провінційних міністерствах освіти. В Альберті така система практикувалася до 1923 р., коли стало вдосталь кваліфікованих вчителів і школи почали працювати з 1 вересня по 30 червня [19, с. 22].

Характеристику праці вчителів подає у своїх спогадах писар Української стрілецької громади в Кіркланд Лейку В. Несторовський: «Учителі в рідних школах мінялися часто, не раз мусіли бути одночасно диригентами хору й оркестри, ставилися до них вимоги високі, а праця тяжка, невдячна і слабо оплачувана, бо завжди не ставало грошей» [17, с. 175]. Отже, педагоги в діаспорі ставили собі за мету не отримувати гарний заробіток, а нести просвіту і українську думку дітям. Саме громадська позиція та ініціативність визначали розвиток української початкової та середньої освіти в діаспорі.

Заробітки вчителів у «рідних» і державних школах відрізнялися. Можна зробити припущення, що у 1924 р. платня вчителя складала близько 800 дол. за рік. Так П. Гуменюк, критикуючи українського посла до парламенту Манітоби М. Роєцького, згадує, як останній казав, що «учителеви досить до 80 \$ на місяць, себто 800 \$ на рік» [7, с. 6]. Д. Прокоп згадує про свою вчительську зарплату у державній школі, що на 1931 і 1938 рр. становила 900 дол. на рік (плюс надавалось безкоштовне житло та опалення) і була доволі високою [19, с. 36, 50].

«На удержане публичних в 1922 р. у Вінніпезі, населене міста мусить дати 2 міліони, 939 тисяч долярів. Решту, т. е. 240 тисяч, 817 долярів і 50 [центів]... провінціональне правительство у формі т. зв. шкільного гренту»,

– констатувалось у «Канадському фермері» [27, с. 1]. Отже, бюджет шкіл поповнювався через державний грант, який надавало міністерство освіти, і через муніципальні кошти. Спочатку школи свої фінансові питання вирішували самостійно, а приблизно з 1931 р. це було передано у відання муніципалітетів [10, с. 6]. Рідні школи фінансувались за рахунок внесків батьків, громадських організацій чи парафій.

Якщо педагоги у приватних школах, згадував учитель М. Кумка, вели уроки й додатково організовували творчу самодіяльність учнів, брали участь у роботі громадських товариств, то їх зарплата була від 80 до 100 дол. на місяць. Якщо вони не брали участі у роботі товариств, то отримували від 50 до 75 дол. Якщо ж вони працювали в школі вечорами два або три рази на тиждень і не організовували гуртків для дітей, то заробляли від 25 до 40 дол. [Цит. за: 22, с. 292–293].

Оскільки платня вчителів великою мірою залежала від внесків батьків, то вони були змушені виконувати часом безглузді вказівки та рекомендації своїх «роботодавців» щодо ведення уроків.

Щоб отримати посаду вчителя у державній школі потрібно було, як згадано в газеті «Український голос», «перейти бодай одинайцять (декуди дванайцять) степенів публичної школи... а відтак перейти учительський курс в т. зв. нормальній школі (нормал скул), що має значення старокраєвого семінаря. Одинайцять степенів публичної школи можна перейти і за рік» [18, с. 6]. Це означало, що українці мали здобути канадську середню освіту і, звичайно, вільно володіти англійською мовою, щоб стати вчителем у канадській школі.

Для роботи в українських приватних школах також потрібна була певна підготовка. Інститут імені П. Могили організував два учительські курси по 8 місяців, які давали змогу працювати в рідних школах. «Хто має першу часть сего курсу, може учителювати через три роки, потім мусить кінчати другу частину, і по успішнім укінченню дістає другої чи першої класи учительський сертифікат», – повідомлялось у газеті «Канадський фермер» [13, с. 8]. На нашу думку, такі курси були потрібні лише для тих молодих людей, які не мали досвіду педагогічної роботи. Ті ж іммігранти, що здобули цю професію ще в Україні, їх не відвідували.

Рідні школи за структурою намагались відповідати державним. Залежно від кількості учнів у них було від одного до шести класів по 20–30 дітей різного віку [22, с. 83–84]. Навчальний рік обов'язково завершувався екзаменом, що надавав можливість перевестись до наступного класу

[23, с. 201]. Правила роботи рідних шкіл були прописані у їх статутах.

Адміністративними питаннями при школі займались виборні шкільні ради (у підпорядкування яких входило декілька шкіл), шкільні управителі (тобто інспектори) та секретарі. Двоє останніх здійснювали виконавчу функцію. Пошук і підбір кадрів лежав на плечах шкільних рад. Так, у пресі час від часу з'являлись оголошення із запитом про заміщення вакантних посад учителів.

Міністр освіти Альберти Бейкер спробував позбавити шкільні ради права вибирати вчителів у 1930 р. Їх мали б обирати окружні ради. Українські та інші вчителі виступили проти втрати шкільної самоуправи. Одним з активних діячів цього руху був А. Шандро. Вчителям вдалось на певний час призупинити втілення цього рішення. Однак, після Другої світової війни шкільні ради таки втратили самоуправу [29, с. 64].

В Альберті першим українцем-інспектором (тобто головою правління шкільного округу) державних шкіл у 1935 р. став Г. Косташ. Таку ж посаду займав з 1938 р. Ф. Ганночко. У Саскачевані статус інспектора у міжвоєнний період мав Т. Гаврилюк (з 1926 р.) [29, с. 69]. У Вінніпезі (Манітоба) шкільним тростом (О. Д. – член шкільної ради) у 1933 р. стала М. Димова [9, с. 1].

Діяльність українських учителів у Канаді на ниві національної освіти була надзвичайно важливою. Однак вона зустрічала опір серед канадських урядовців, що прагнули викоринити національну самосвідомість і окремішність іммігрантів. Так, зі звіту 1918 р. шкільних інспекторів Г. С. Лора та Р. Г. Робертса з Форту Саскачевану «теперішній час є важливим періодом для неанглійських шкіл і треба продовжувати супроти них більше ніж коли-небудь агресивну політику... Ціль, до якої змагаємо, є скандійшити неанглійське населення – опануванням нашої мови і прийняттям нашої суспільної спадщини». Шкільний інспектор О. Вільямс із Вегревілю підтверджує вищезгадану цитату уривком зі свого звіту за 1929 р.: «Дані щодо ново канадських шкіл дуже підбадьорливі. Це безпосередній доказ, що наші зусилля щодо асиміляції успішні. Коли ж підросе третє покоління, зникне відмінність мови, культури і звичаїв» [29, с. 60]. Такі судження висловлювали шкільні інспектори і з інших округів, що було прямим доказом асиміляційної політики канадського уряду, інструментом якої вони були.

Загалом, як пише В. Кайє-Кисілевський, у діаспорі до українських вчителів ставились з особливою повагою, оскільки основний її сегмент

складали сільськогосподарські працівники. А вчитель стояв вище у суспільній драбині [30, р. 11]. Робота педагогів була стартовим майданчиком для політичної кар'єри. З їх рядів вийшли такі послі до провінційних та федерального парламентів, як Т. Ферлей, В. Федун, М. Лучкович, А. Глинка, Ф. Заплітний, І. Горецький та ін. [20, с. 8]. Вчителі також ставали адвокатами, закінчивши студії права при університетах (І. Романюк, І. Басараб) [29, с. 69].

Отож, українських учителів у Канаді можна поділити на дві групи: тих, котрі працювали в державних школах і, крім своєї щоденної фахової роботи, вчили дітей української мови після обов'язкових годин або ввечері; а також тих вчителів, які займались виключно навчанням українознавства й активно проводили громадську діяльність. Українські викладачі Манітоби мали свою окрему організацію, яка проводила щорічні конференції вчителів, де вирішувались проблеми організації та проведення навчання в школах. Перша з них після війни була у Вінніпезі в липні 1921 р. Про хід таких конференцій у своїх споминах писав учитель рідної школи М. Кумка: «Приймаючи учителя до праці в школі, шкільні трости ставили учителеві вимогу, щоб він учив дітей української граматики після обов'язкових годин. Звичайно всі українські вчителі, які з'їздилися на конвенції, свідомо і радо приймали цей додатковий обов'язок у школі і гостро засуджували тих учителів, які відмовлювались від цього обов'язку (бо були й такі!). Ясно, що учителеві за додаткову працю належиться додаткова плата, але скільки саме? І це питання теж широко обговорювали. Яких читанок вживати, де їх можна дістати? Праця вчителя в громаді і т. п.» [Цит. за 14, с. 121–122]. Такі конференції збирались до 1938 р. Їх члени робили важливу працю на просвітній ниві в діаспорі. Вони активно заохочували громадськість до співпраці, виховували молодь у національно-патріотичному руслі, збагачуючи її знання з українознавства.

Учили дітей української мови по букварях і читанках М. Матвійчука (видані у Львові спеціально для українців США і Канади), а також по букварях і читанках А. Крушельницького (видані у Відні); граматики – по підручниках В. Сімовича та О. Поповича (видані у Львові), В. Коцовського та І. Огоновського (перевидані у Вінніпезі), «Руській правописі зі словарцем» і «Українській граматиці» С. Смал-Стоцького та Ф. Гартнера (видані у Вінніпезі); історії – по «Історії України» І. Крип'якевича; географії – по «Географії України» С. Рудницького тощо [23, с. 201–203]. Використовували педагоги також «Помічник до науки початків української мови в «Літніх школах» авторства А. Загарійчука [14, с. 126]. Підручниками,

виданими у Канаді, послуговувались рідко, оскільки вони поступались своїм фаховим рівнем перед вітчизняними. У 1935 р. І. Кириак упорядкував перший у Канаді «План науки українознавства в рідних школах», який, крім програми навчання української мови як основного шкільного предмета, включає програми вивчення української літератури, історії та географії України, а також методичні рекомендації для вчителів щодо практичної реалізації програмних положень. На розгляд учителів цей план можна було застосовувати в навчальному процесі [8, с. 37–39]. Ціни на шкільні підручники у 20-ті рр. коливались від 25 цент. до 3 дол. Загалом вартість навчальних книг не перевищувала 1 дол. [28, с. 8].

Крім засвоєння українознавчих дисциплін, діти вчилися гри на музичних інструментах (скрипка, мандоліна тощо), готували драматичні вистави до різних свят і подій [22, с. 83–84]. Кращі вчителі підготовляли своїх учнів до шкільних концертів, де діти співали рідною мовою й показували народні танці. Це була своєрідна маніфестація національно-культурних почувань українців [14, с. 126]. 12 березня 1933 р. у Вінніпезі завдяки старанням Товариства Українських учителів рідних шкіл у Канаді вперше відбувся спільний концерт рідних шкіл [26, с. 8].

У липні 1923 р. було утворено Комітет рідних шкіл на конференції вчителів Манітоби. Він мав займатись координацією навчального процесу. За два місяці потому Головний комітет рідних шкіл видав звернення до української спільноти в Канаді, висвітливши в ньому свої завдання, які зводилися до таких напрямів праці: координувати процес вивчення української мови; створювати побільше рідних шкіл; вести реєстр таких шкіл, статистику вчителів, дітей; підвищувати кваліфікацію педагогів за допомогою курсів українознавства; дбати про набір кадрів до шкіл тощо. У Головному комітеті рідних шкіл тоді працювали Я. Арсенич, М. Стечишин, І. Рудачек, О. Дик, З. Бичинський, Н. Білаш, Д. Ростоцький, М. Корецька, П. Гуменюк, В. Свистун, М. Мігайчук, Г. Новак, П. Войценко, М. Оленьчук, О. Гикавий, О. Назарук, І. Боберський, І. Карач, Т. Ферлей. Більшість із них були не тільки педагогами, а й видатними громадськими діячами. На з'їзді 1923 р. також було ухвалено замінити назву Організації українських учителів на Товариство українських учителів Канади (далі – ТУУК). Делегати вирішили в 1924 р. повести під час літніх канікул учительський курс українознавства. Такий курс було проведено. На ньому читали історію й географію України, українську мову й літературу, теорію музики й займались фізичним вихованням.

З початку 30-х рр. простежується певний занепад у праці й активності ТУУК через економічну кризу в Канаді. Але вже в 1932 р. діяльність організації поживалюється: проводяться вчительські наради та семінари, на яких викладались українознавчі дисципліни, педагогіка, музика й танці. У 1934 р. головою товариства став М. Іванчук, а провідними його членами – С. Кравчик, М. Вавриков, В. Костюк, Г. Гаврилук, В. Вала, В. Сарчук та ін.

ТУУК співпрацювало з тотожними вчительським угрупованнями в Саскачевані та Альберті, але тут організація вчителів виглядала дещо інакше. У Саскачевані учителі гуртувалися спершу при Інституті ім. П. Могили і під час щорічних з'їздів інституту проводили тут свої наради. У 1929 р. створено Союз українських учителів Саскачевану. Чільними його членами були І. Шклянка, І. Данильчук, С. Микитюк, А. Чепесюк та ін. В Альберті учителі гуртувалися довкола Інституту ім. М. Грушевського. До їх організації входили М. Шевчук, М. Леміський, Н. Зварич, П. Воробець [14, с. 122–124].

В Альберті з жовтня 1917 р. розпочала роботу Організація українських учителів Альберти (далі – ОУУА), головою якої став М. Лучкович, секретарем – О. Григорович. На загальних зборах 2 вересня 1923 р. ОУУА заснувала інформаційне бюро для українських вчителів і шкільних секретарів [29, с. 62]. ОУУА займалось проблемами організації роботи шкіл, ужитку української мови в навчальному процесі, а також освітньою політикою Канади, статусом вчителів [32, р. 113].

У грудні 1925 р. на з'їзді вчителів Альберти було прийнято рішення організувати чотири курси для вчителів: українська історія й література, спів і диригентура, українська етнографія, українські танці [29, с. 67–68].

Вищеописані організації включали в себе так званих «двомовних» учителів. Окремо виділяються «рідношкільні» вчителі, що не викладали в державних школах. Вони вели вечірні та суботні уроки й були виключно на утриманні організацій чи парафій. Так, громадський діяч, голова товариства «Просвіта» у Форт Вільямі І. Гуменюк згадує про дітей іммігрантів, які «після науки в канадійських школах приходили до дому «Просвіти» і вчилися української мови і українознавства взагалі» [6, с. 23]. У 1932 р. педагоги утворили у Вінніпезі Товариство українських учителів рідних шкіл у Канаді (далі – ТУУРШ). Ініціативу в цьому проявили викладачі вінніпезьких рідних шкіл при таких установах, як Український народний дім, читальня «Просвіти», інститут «Просвіти», Інститут ім. Т. Шевченка у Бруклендсі, товариство «Кобзар» на Форт Руж, Товариство ім.

Т. Шевченка в Сен-Боніфасі, Товариство рідна школа ім. М. Шашкевича та інші [14, с. 124–125]. Заснування ТУУРШ пояснювалось тим, що «рідним школам... треба надати один напрям науки, одну систему, один плян, так щоби всі наші школи могли користати прикмети єдності». Головою ТУУРШ став А. Загарійчук [4, с. 8]. Учителям неодноразово доводилось фінансово підтримувати роботу шкіл, оскільки батьки не завжди були в змозі платити за навчання дітей. Проіснувало товариство до Другої світової війни [14, с. 125–126].

Об'єднання українських вчителів займались також питанням статистики освітніх закладів і їх працівників. У вересні 1923 р. інформаційне бюро ОУУА розіслало анкети вчителям і шкільним секретарям з наміром зібрати інформацію про шкільні округи. Так, з 77 повернутих анкетних листів випливало, що серед 77 шкіл було 66 однокласових, 10 двокласових та одна чотирикласова у Смокі Лейку. У них навчалось 3 818 дітей, з яких 3 482 (91,2 %) – українці, 133 (3,5 %) – англійці, 203 (5,3 %) – інші національності. Поряд зі школами містилися помешкання для вчителів: 43 однокімнатні, 15 двокімнатних, 2 трикімнатні, 3 чотирикімнатні, 1 будували. Деякі школи взагалі не мали житла для вчителів [29, с. 62–63].

У 30-х роках ХХ ст. централь товариства рідних шкіл у Канаді поставила собі за мету скласти статистику українського шкільництва в Канаді, а саме поррахувати кількість суботніх та вечірніх шкіл, якими вона опікувалась та організовувала. Учителі цих шкіл якраз і створили цю централь. Передовиками тут були А. Загарійчук, А. Господин, М. Кумка, Ю. Цукорник, С. Ситник та інші. Згідно із поданим звітом до Календаря канадійських українців «Провідник» на 1934 р. в Манітобі в 1933 р. навчалось 1, 123 чол. у суботніх та вечірніх школах. У Вінніпезі працювали «рідні» школи при таких організаціях, як Український Народний Дім, Канадський український інститут просвіти, Рідна школа М. Шашкевича, читальня «Просвіти», парафія св. Володимира і Ольги, парафія св. Покрови, парафія св. Євхаристії. Були також рідні школи в передмістях Вінніпегу, в Трансконі, Портедж ля Прері, Брендоні, Росборні та ін. На жаль, в інших провінціях такої докладної статистики не було проведено [15, с. 137–139].

У 1936 р. перший інспектор державних шкіл у Реджайні (Саскачеван) Ф. Гаврилук підрахував статистику українських учителів. Так, у Манітобі було 205 вчителів, у Саскачевані – 253, в Альберті – 280, разом – 738. Число інспекторів шкіл перейшло за 10, більша їх частина працювала в Альберті [5, с. 118–119]. Ці підрахунки дають змогу простежити процес зростання

кількості закладів середньої освіти в українській діаспорі Канади та кількості вчителів і вихованців.

На кінець 30-х рр. на теренах Канади за різними відомостями працювало понад 100 рідних шкіл, у яких навчалось більше 5 тис. дітей. Понад 70 шкіл з них працювало протягом всього року, решта – під час літніх канікул. Окрім цього, діяло 9 шкіл при монастирях сестер-служебниць і 3 при ордені отців Василіан, де вивчались українознавчі дисципліни. На жаль, у багатьох шкільних округах рідні школи взагалі не діяли [23, с. 142].

Початковою та середньою освітою для українських дітей займалися також гуртки націоналістичних Української стрілецької громади та Українського національного об'єднання (далі – УНО), відділи ліберального Союзу українок Канади. У 1933 р. в Торонто було засновано рідну школу та курси українознавства при філії УНО. Освітні заклади виникають і при інших філіях протягом 1933–1939 рр. Спочатку навчання було безкоштовним, а від 1939 р. батьки почали платити по 50 центів за дитину на місяць [12, с. 25–43, с. 38]. Для прикладу, список предметів у цих школах можна довідатись зі свідоцтва про закінчення 3 класу за 1936 р. [24, арк. 1].

Існували так звані рідні школи і при комуністичному Товаристві «Український робітничо-фермерський дім» (далі – ТУРФДім), що ставило перед собою такі завдання: 1. Встановлення й ведення шкіл для робітників, фермерів і членів товариства, безплатні школи для їх дітей та курси для неграмотних; 2. Організація мітингів, лекцій, конференцій, влаштування концертів і театральних вистав, побудова читалень і т. ін. Ці школи були розраховані на певну категорію учнів, батьки яких розділяли прокомуністичні погляди. Кошти на школи покривали родичі й місцеві відділи стоварищення, що заохочували членів до організування таких шкіл. Про їх діяльність говорять звіти й резолюції, схвалені річними зборами і згодом з'їздами ТУРФДому. На з'їзді товариства 1923 р. було обрано Центральну шкільну раду, якій було доручено розробити навчальну програму для шкіл, знайти спосіб і засоби для придбання підручників, розглянути можливості організації курсів для підготовки вчителів української мови й музики. Незважаючи на ліві погляди педагогів, у цих школах не використовували радянські підручники, щоб не провокувати канадський уряд. Тому з проханням їх написати звернулися до членів «братньої» організації в США. Також використовувався буквар М. Матвійчука. У 1925 р. було опубліковано уніфіковану шкільну програму «Порадник», що включала специфіку шкіл при ТУРФДомі. У тому ж році

було проведено 6-місячний Вищий освітній курс для підготовки вчителів та організаторів. На ньому читались лекції з української граматики, літератури, історії, теорії та практики гри на мандоліні, природознавства, всесвітньої історії, історії робітничого руху, світових подій, географії, математики, педагогіки та практичного навчання. Такі курси проводились більш-менш регулярно аж до 1938 р. Пізніше на них вивчали також українські народні танці. Статистичні підрахунки говорять про збільшення шкіл з 34 (1 600 учнів) у 1923 р. до 50 (2 175 учнів) у 1928 р. У роки економічної кризи деякі школи були змушені припинити свою діяльність через брак коштів на зарплати вчителям. У 1937 р. було вирішено знімати по 50 центів на місяць з дітей безробітних батьків, а в деяких випадках не знімати й цього. Решту шкільних коштів покривало відділення ТУРФДому. У цьому ж році було ухвалено розширити Центральну шкільну раду за рахунок членів Центрального виконавчого комітету ТУРФДому й центрального відділу Робітничого запомогового товариства, Жіночої секції, Федерації канадсько-української молоді, а також шкільного директора і трьох місцевих учителів [25, с. 132–138]. Такі школи, окрім того, що навчали рідної мови, літератури, географії, пропагували інтернаціональні ідеї та виховували майбутніх членів робітничого товариства. Учні шкіл вступали до секції молоді, пізніше до Федерації канадсько-української молоді, юнацької секції при ТУРФДім.

Українські діти також навчалися рідної мови в цілоденних (поруч із державними) англійськими, вечірніх та вакаційних школах, де вчителювали сестри-служебниці, і при їх монастирях, при парафіяльних католицьких школах [15, с. 140]. Такими навчальними закладами були школа Пресвятого серця для дівчат в Едмонтоні, школа св. Миколая у Вінніпезі, дві школи в Йорктоні: Академія пресвятого серця для дівчат і колегія св. Йосифа для хлопців, школа в Ріджайні [14, с. 127]. На початкових етапах у цих школах вчили до 8, 10 класів. З часом вони запроваджують у себе «вищу школу» (12 класів). Культурно-освітню й духовну місію провадив Ювенат (Мала семінарія), що готував своїх вихованців на майбутніх священиків. Висвячували священиків з Великої семінарії в Йорктоні [2, с. 52].

Для допомоги бідним учням протестантські церкви побудували в різних місцевостях бурси для хлопців і дівчат, де за невелику оплату або й безкоштовно вони діставали утримання і ходили до публічних шкіл. Такі бурси містилися в Тулоні, Вегривілі, Принс Альберті, Йорктоні та інших місцевостях [1, с. 209]. Таким чином, до вирішення освітніх проблем

активно долучалась церква. На фермах і по містах, де жило більше число українців, організовувались «рідні школи», в яких учили дітей рідної мови, історії, співу та музики.

Позашкільною освітою займались просвітні товариства, а особливо «Просвіта», яка була всім відома ще з рідного краю. Свій внесок в освіту українців зробили читальні, самодіяльні гуртки, народні доми. Так, при народному домі у Вінніпезі у 1916 р. виникла рідна школа, що протягом 30 років випустила 3 тис. учнів. Утримувалась вона за рахунок виплат батьків дітей і внесків членів народного дому [21, с. 219, 588–589]. При цих організаціях створювались і діяли музичні колективи (хори, оркестри, ансамблі, драматичні гуртки) та музичні товариства, які носили масовий характер. Концертна діяльність колективів була спрямована на проведення різних тематичних свят, а започаткування різноманітних курсів для диригентів виконувало освітню функцію [11, с. 431].

Рідні школи в Канаді діяли за рахунок колективних старань громадських активістів, служителів церкви та небайдужих батьків. Представники української діаспори не були настільки заможними, щоб на належному рівні забезпечити початкову та середню освіту в діаспорі. Робота вчителів була тяжкою й значною мірою трималась на їх ініціативі. У міжвоєнний період відчувались серйозні труднощі з навчально-методичним забезпеченням освітнього процесу. Зокрема, ще не існувало єдиної програми навчання, а підручники пересилались переважно з України. Вчителі навчали української мови, літератури, історії, географії, культури своєї Батьківщини тощо. Для забезпечення збереження українських звичаїв і традицій ними організовувались дитячі гуртки, концерти з народними співами, танцями тощо. Українознавчі студії викладались і в державних школах у позаурочний час, що не фінансувалось з канадського бюджету. Як бачимо, незважаючи на всю складність ситуації, в якій опинилось українське населення в Канаді, українці прагнули дати своїм дітям освіту, щоб вони в майбутньому стали повноправними членами канадського суспільства, при цьому не забуваючи свою мову та історію.

Отже, українці діаспори спільними зусиллями впроваджували українознавчі студії у навчальний процес для виховання підростаючого покоління, збереження його ідентичності, консолідації українців у Канаді на ґрунті «рідної» освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Бичинський З. *Історія Канади*. Вінніпег: Ukrainian booksellers and publishers Ltd, 1928. 222 с.
2. Білецький Л. *Українські піонери в Канаді (1891–1951)*. Вінніпег: Накладом Комітету українців Канади, 1951. 128 с.
3. Булай Л. В. *Система народної освіти в Канаді*: дис. ... канд. пед. наук. Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР МО УРСР. Київ, 1972. 182, [35] с. 4. Важка справа. *Новий шлях*. Едмонтон, 1933. № 2 (10 січня). С. 8.
5. Гаврилук Ф. Т. Українці в канадському шкільництві. Прокоп Д. *Українці в Західній Канаді. До історії їхнього поселення та поступу*: збірник цікавих статей і дописів для старших і молоді. Едмонтон; Вінніпег: [Б. в.], 1987. С. 117–121.
6. Гуменюк І. *Мої спомини (до розвитку організованого життя українців у Східній Канаді)*. Торонто: Накладом автора, 1957. 62 с.
7. Гуменюк П. Справозданне посла Роєцького. *Канадійський фермер*. Вінніпег, 1924. № 47 (20 листопада). С. 6.
8. Деренько В. Внесок Іллі Киріяка в дидактичне забезпечення українського шкільництва в Канаді. *Гірська школа українських Карпат*. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. № 14. С. 36–39.
9. Димова побідила у Вінніпегу. *Новий шлях*. Саскатун, 1933. № 49 (5 грудня). С. 1.
10. Заінтересований. Під увагу шкільним трості зам. *Новий шлях*. Едмонтон, 1933. № 4 (24 січня). С. 6.
11. Карась Г. Роль культурних центрів зарубіжжя у збереженні та розвитку української музичної культури. *Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті: сучасний вимір, проєкція у майбутнє (у рамках конгресу української діаспори)*: зб. матеріалів третьої Міжнародної науково-практичної конференції. (Львів, 23–25 червня 2010 р.). Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2010. С. 431–435.
12. Ковальчук О. О. Двомовна освіта як чинник збереження ідентичності українців у Канаді та їх інтеграції в суспільство (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 14. С. 25–43.
13. Конкурс. *Канадійський фермер*. Вінніпег, 1922. № 32 (10 серпня). С. 8.
14. Марунчак М. Г. *Історія українців Канади*: у 2-х т. Вінніпег: Накладом Української вільної академії наук в Канаді, 1991. Т. 2. 512 с.
15. Марунчак М. Г. *Студії до історії українців Канади*: у 5 т. Т. 5: Розвідки та документи міжвоєнної доби. Вінніпег: Українська вільна академія наук, 1973–1980. 299 с.
16. Народи Саск. Союму закінчилися. *Канадійський фермер*. Вінніпег, 1922. № 7 (16 лютого). С. 1.

17. Несторовський В. На канадській півночі. *За честь, за славу, за народ!:* збірник на золотий ювілей Української стрілецької громади в Канаді 1928–1978 / ред. З. Книш. Торонто: Видання головної управи Української стрілецької громади в Канаді, 1978. С. 173–177.

18. Переписка редакції і адміністрації. *Український голос*. Вінніпег, 1930. № 3 (15 січня). С. 6.

19. Прокоп Д. *Спомини вчителя-піонера*. Вінніпег: Тризуб, 1979. 93 с.

20. Прокоп Д. *Українці в Західній Канаді. До історії їхнього поселення та поступу:* збірник цікавих статей і дописів для старших і молоді. Едмонтон; Вінніпег: [б. в.], 1987. 548 с.

21. *Пропам'ятна книга Українського народного дому у Вінніпегу* / матеріали до цієї книги зібрав і написав Семен Ковбель; зредагував проф. Д. Дорошенко. Вінніпег: Видано заходами і коштом Українського народного дому у Вінніпегу, 1949. 863 с.

22. Романюк С. З. *Розвиток рідномовної освіти українців у західній діаспорі (XX – початок XXI століття)*. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2015. 518 с.

23. Руснак І. С. *Розвиток українського шкільництва в Канаді (кінець XIX – XX століття)*. Чернівці: Рута, 2000. 363 с.

24. *Свідчення про закінчення «Рідної школи» [м. Торонто] за 1942/43, 1943/44 та 1944/45 н. / р., 28 червня 1936 р., 1942–1945 рр.* Центральний державний архів зарубіжної україніки, ф. 50, оп. 2, спр. 12, 56 арк.

25. Скрипник М. Українські школи товариства «Український робітничо-фермерський дім» у Канаді (1920–1940 роки). *Українська еміграція. Історія і сучасність. Матеріали міжнародних наукових конференцій, присвячених 100-річчю еміграції українців до Канади* / упоряд. Ю. Ю. Сливка. Львів: Каменяр, 1992. С. 129–140.

26. Спільний концерт рідних шкіл. *Новий шлях*. Едмонтон, 1933. № 15 (11 квітня). С. 8.

27. Три мільйони на школу. *Канадський фермер*. Вінніпег, 1922. № 11 (16 марта). С. 1.

28. «Українські книгарні» у Вінніпезі. *Канадський фермер*. Вінніпег, 1922. № 31 (3 серпня). С. 8.

29. Хом'як М. Український внесок у шкільництво Альберти. *Західноканадський збірник* / упоряд. Я. Славутич. Едмонтон: Канадське наукове товариство ім. Шевченка, 1973. Т. XIV. С. 40–70.

30. Kaye-Kysilevki V. J. *Slavic groups in Canada*. Winnipeg: Ukrainian Free Academy of Sciences, 1951. 31 p. (Slavistica, No. 12).

31. *Origin, birthplace, nationality and language of the Canadian people (a census study based on the census of 1921 and supplementary data)* / Dominion bureau of statistics. Ottawa: F. A. Acland, 1929. 224 p.

32. Skwarok J. *The Ukrainian settlers in Canada and their schools (1891-1921)*. Edmonton: Basilian press, 1959. 155 p.

References

1. Bychynskiy, Z. (1928). *Istoriia Kanady* [The history of Canada]. Winnipeg, Canada: Ukrainian booksellers and publishers Ltd. [In Ukrainian].

2. Biletskyi, L. (1951) *Ukrainski pionery v Kanadi (1891-1951)* [The Ukrainian pioneers in Canada]. Winnipeg, Canada: Nakladom Komitetu ukrainsiv Kanady. [In Ukrainian].

3. Bulai, L. V. (1972). *Systema narodnoi osvity v Kanadi* [System of people's education in Canada] (Extended abstract of PhD dissertation). Research Institute of Pedagogics of the Ukrainian SSR Ministry of Education of the Ukrainian SSR, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

4. Vazhka sprava [Hard affair] (1933, January 10). *Novyi Shliakh* [New Way]. Edmonton, Canada, no. 2, p. 8. [In Ukrainian].

5. Havryliuk, F. T. (1987). Ukrainci v kanadskomu shkylntstvi [Ukrainians in Canadian schooling]. In Prokop D. *Ukrainci v Zakhidni Kanadi. Do istorii yikhniho poseleennia ta postupu: zbirnyk tsikavykh stattei i dopysyv dlia starshykh i molodi* [Ukrainians in Western Canada. To the history of their settlement and onward: miscellany of interesting articles and writings for elders and youth]. (pp. 117-121). Edmonton; Winnipeg, Canada: [S. n.]. [In Ukrainian].

6. Humeniuk, I. (1957). *Moi spomyny (do rozvytku orhanizovanoho zhyttia ukrainsiv u Shkhdni Kanadi)* [My reminiscences (to the development of the organized life of the Ukrainians in Eastern Canada)]. Toronto, Canada: Nakladom avtora. [In Ukrainian].

7. Humeniuk, P. (1924, November 20). Spravozdannie posla Roietskoho [Affair of ambassador Royetsky]. *Kanadyiskyi Farmer* [Canadian Farmer]. Winnipeg, Canada, no. 47, p. 6. [In Ukrainian].

8. Derenko, V. (2016). Vnesok Illi Kyriiaka v dydaktychne zabezpechennia ukrainskoho shkylntstva v Kanadi [Contribution of Illya Kyriyak to the didactic securing of the Ukrainian schooling in Canada]. *Hirska Shkola Ukrainskykh Karpat* [Mountain School of the Ukrainian Carpathians]. Ivano-Frankivsk, Ukraine: Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka, no. 14, pp. 36-39. [In Ukrainian].

9. Dymova pobidyla u Vinnipehu [Dymova won in Winnipeg] (1933, January 5). *Novyi Shliakh* [New Way]. Saskatoon, Canada, no. 49, p. 1. [In Ukrainian].

10. Zainteresovanyi. (1933, January 24). Pid uvahu shkylnym trosti zam [Take into account of school trusts]. *Novyi Shliakh* [New Way]. Edmonton, Canada, no. 4, p. 6. [In Ukrainian].

11. Karas, H. (2010, June). Rol kulturnykh tsestriv zarubizhzhia u zberezheni ta rozvytku ukrainskoi muzychnoi kultury [The role of cultural centers of foreign countries

in the preservation and development of the Ukrainian music culture]. In *Diaspora yak chynnyk utverdzhennia derzhavy Ukraina u mizhnarodnii spilnoti: suchasnyi vymir, proektsiia u maibutnie (u ramkakh konhresu ukrainskoi diaspori): zb. materialiv tretioi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Diaspora as a factor in affirming the state of Ukraine in the international community: a modern measuring, a project into the future (within the Ukrainian Diaspora congress)]. Miscellany of proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference (pp. 431-435), Lviv polytechnic national university. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Kovalchuk, O. O. (2013). Dvovovna osvita yak chynnyk zberezhennia identychnosti ukrainsiv u Kanadi ta yikh intehtatsii v suspilstvo (kinets XIX - persha polovyna XX st.) [Bilingual education as a factor of preserving the identity of Ukrainians in Canada and their integration into society (the end of the 19th - the first half of the 20th century)]. *Mizhnarodnyi Naukovyi Forum: Sotsiolohiia, Psykholohiia, Pedagogika, Menedzhmen* [The International Scientific Forum: Sociology, Psychology, Pedagogics, Management: Collection of Scientific Works]. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 14, pp. 25-43. [In Ukrainian].

13. Konkurs [Competition] (1922, August 10). *Kanadyiskyi Farmer* [Canadian Farmer]. Winnipeg, Canada, no. 32, p. 8. [in Ukrainian].

14. Marunchak, M. H. (1991). *Istoriia ukrainsiv Kanady*. (Vols. 1-2). [The history of Ukrainians in Canada]. (Vol. 2). Winnipeg, Canada: Nakladom Ukrainskoi vilnoi akademii nauk v Kanadi. [In Ukrainian].

15. Marunchak, M. H. (1973-1980). *Studii do istorii ukrainsiv Kanady*. (Vols. 1-5). [Studies to the history of Ukrainians in Canada: in 5 vols.]. (T. 5: Rozvidky ta dokumenty mizhvoyennoi doby [Vol. 5: Exploration and documents of interwar period], 299 p.). Winnipeg, Canada: Ukrainska vilna akademiia nauk. [In Ukrainian].

16. Narady Sask. Soimu zakinchylisia [Meetings of the Sask. Sejm come to the end] (1922, February 16). *Kanadyiskyi Farmer* [Canadian Farmer]. Winnipeg, Canada, no. 7, p. 1. [In Ukrainian].

17. Nestorovskyi, V. (1978). Na kanadiiskii pivnochi [On the Canadian North]. In Z. Knysh (Ed.) *Za chest, za slavu, za narod!: zbirnyk na zoloty yuvilei Ukrainskoi striletskoi hromady v Kanadi 1928-1978* [For the honor, for the glory, for the nation!: the collection for the golden jubilee of the Ukrainian war veterans association in Canada 1928-1978]. (pp. 173-177). Toronto, Canada: Vydannia holovnoi upravly Ukrainskoi striletskoi hromady v Kanadi. [In Ukrainian].

18. Perepyska redaktsii i administratsii [Correspondence of editorial staff and administration] (1930, January 15). *Ukrainskyi Holos* [Ukrainian Voice]. Winnipeg, Canada, no. 3, p. 6. [In Ukrainian].

19. Prokop, D. (1979). *Spomyny vchytelia-pionera* [Reminiscences of the teacher-pioneer]. Winnipeg, Canada: Tryzub. [In Ukrainian].

20. Prokop, D. (1987). *Ukrainsi v Zakhidnii Kanadi. Do istorii yikhnioho poselennia ta postupu: zbirnyk tsikavykh stattei i dopysiv dlia starshykh i molodi*

[Ukrainians in Western Canada. To the history of their settlement and onward: miscellany of interesting articles and writings for elders and youth]. Edmonton; Winnipeg, Canada: [S. n.]. [In Ukrainian].

21. Kovbel, S. (Comp.), Doroshenko, D. (Ed.). (1949). *Propamiatna knyha Ukrainskoho narodnoho domu u Vinnipehu* [The Commemorative book of the Ukrainian People's House in Winnipeg]. Winnipeg, Canada: Vydano zakhodamy i koshtom Ukrainskoho narodnoho domu u Vinnipehu. [In Ukrainian].

22. Romaniuk, S. Z. (2015). *Rozvytok ridnomovnoi osvity ukrainsiv u zakhidnii diaspori (XX – pochatok XXI stolittia)* [The development of native education of Ukrainians in the Western Diaspora]. Chernivtsi, Ukraine: Chernivetskyi natsionalnyi universytet. [In Ukrainian].

23. Rusnak, I. S. (2000). *Rozvytok ukrainskoho shkilnytstva v Kanadi (kinets XIX – XX stolittia)* [The development of Ukrainian schooling in Canada (the end of the XIXth – the XXth centuries)]. Chernivtsi, Ukraine: Ruta. [In Ukrainian].

24. *Svidotstvo pro zakinchennia "Ridnoi shkoly" [m. Toronto] za 1942/43, 1943/44 ta 1944/45 n. / r.* [The certificate of graduating of "Native school" [Toronto] for 1942/43, 1943/44 and 1944/45 s. / y.] (June, 28 1936, 1942-1945s). (Fund 50, Unit 2, File 12). Central state archives of foreign archival Ucrainica, Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

25. Skrypnyk, M. (1992). *Ukrainski shkoly tovarystva «Ukrainskyi robitnycho-farmerskyi dim» u Kanadi (1920-1940 roky)* [The Ukrainian schools of the Ukrainian labour-farmer temple association in Canada (1920-1940s)]. In Iu. Iu. Slyvka (Comp.), *Ukrainska emihratsiia. Istoriia i suchasnist. Materialy mizhnarodnykh naukovykh konferentsii, prysviachenykh 100-richchiiu emihratsii ukrainsiv do Kanady* [Ukrainian emigration. History and contemporaneity. Proceedings of the international scientific conferences devoted to the 100th anniversary of the Ukrainian emigration to Canada]. (pp. 129-140). Lviv, Ukraine: Kameniar. [In Ukrainian].

26. Spilnyi kontsert ridnykh shkil [Common concert of native schools] (1933, April 11). *Novyi Shliakh* [New Way]. Edmonton, Canada, no. 15, p. 8. [in Ukrainian].

27. Try miliony na shkolu [Three millions for school] (1922, March 16). *Kanadyiskyi Farmer* [Canadian Farmer]. Winnipeg, Canada, no. 11, p. 1. [In Ukrainian].

28. «Ukrainski knyharini» u Vinnipezi [The «Ukrainian bookshops» in Winnipeg] (1922, August 3). *Kanadyiskyi Farmer* [Canadian Farmer]. Winnipeg, Canada, no. 31, p. 8. [In Ukrainian].

29. Khomiak, M. (1973). *Ukrainskyi vnesok u shkilnytstvo Alberta* [Ukrainian contribution to the schooling in Alberta]. *Zakhidnokanadskyi Zbirnyk* [Western Canadian Miscellany]. Edmonton, Canada: Kanadske naukove tovarystvo im. Shevchenka, Vol. XIV, pp. 40-70. [In Ukrainian].

30. Kaye-Kysilevkyj, V. J. (1951). *Slavic groups in Canada*. Winnipeg, Canada: Ukrainian Free Academy of Sciences, (Slavistica, no. 12). [In English].

31. Dominion bureau of statistics (Ed.) (1929). *Origin, birthplace, nationality and language of the Canadian people (a census study based on the census of 1921*

and supplementary data). Ottawa, Canada: F. A. Acland. [In English].
32. Skwarok, J. (1959). *The Ukrainian settlers in Canada and their schools (1891–1921)*. Edmonton, Canada: Basilian press. [In English].

Olesia Dzyra,

PhD, Research Staff Member, Vernadsky National Library of Ukraine

62, Volodymyrska st., Kyiv, 01033, Ukraine

e-mail: dzyraolesya@gmail.com

tel.: +38(098)999-17-46

**Contribution of the Ukrainian teachers into the development
of the Ukrainian studies at the schools of the Diaspora of Canada
1918–1939s**

The article enlightens the history of the formation and development of the Ukrainian school education in the Diaspora of Canada in the period between the two world wars. The period of the second wave of Ukrainian emigration to Canada was marked by the growth in quantitative and qualitative terms of educational institutions. The impetus for this was not only newcomers, national conscious Ukrainians and the adopting the law about banning of bilingual schools in Canada in 1916. The only way to preserve the Ukrainian language and culture was the formation of private schools. So the importance of introduction of the Ukrainian studies in the educational process for national-patriotic education of the rising generation is proved in the article. It is shown the level of public activity and initiative of the Ukrainians in building their own schools in emigration, the ways of organizing activity of teaching and educational institutions, the achievements of these institutions in the sphere of education. The work of the Ukrainian teachers in the Canadian state schools is also described. Lessons of Ukrainian teachers in public schools were conducted after the obligatory training hours on Saturdays or on vacation. Separately taught «native school» teachers in people's houses, etc., their work was paid by the contributions of parents, community organizations or parishes. In the 20–30s the significant contribution to the preservation of the Ukrainian language was made by the Ukrainian houses and schools by them, acting under the aegis of the society «Ukrainian Labour-Farmer Temple». To coordinate the educational process the committees of teachers were formed. The tasks set by the teachers are noted, that mainly aimed at keeping of the Ukrainian traditions in the Diaspora. Thanks to the conscientious work of teachers in the Diaspora children could learn the Ukrainian language, literature, history and culture of own people.

Keywords: education, Diaspora of Canada, native schools, state schools, Ukrainian teachers.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.